

การพัฒนาารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธ เพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน

The Development of the Buddhist Ecological Model Applying for a Sustainable Life

ผู้วิจัย ปิยะมาศ ใจไผ่¹

บทคัดย่อ

การพัฒนาารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาตะวันตก ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธ ๓) เพื่อศึกษาวิธีการประยุกต์ใช้นิเวศวิทยาเชิงพุทธของกลุ่มเป้าหมาย และ ๔) เพื่อพัฒนาารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาจากเอกสารและศึกษาจากการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาของกลุ่มเป้าหมาย โดยเลือกศึกษา ๓ กลุ่ม เป็นตัวอย่าง ประชากรในระดับวัด ชุมชน และบ้าน ดังนี้ ๑) วัดพระบรมธาตุดอยผาส้ม ๒) กลุ่มเกษตรอินทรีย์ ต.แม่ทา และ ๓) ศูนย์เรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและศูนย์เมล็ดพันธุ์พื้นบ้านพันพรรณ งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด ๑๒ รายผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน เป็นทางเลือกในวิถีทางแห่งการแก้ปัญหาาระบบเชิงนิเวศที่ยั่งยืน มนุษย์ควรมีความเข้าใจนิยาม 5 ปฏิจจสมุปบาท และกฎไตรลักษณ์ เพื่อจะสามารถดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับระบบนิเวศตามหลักมรรคมีองค์ 8 ได้

คำสำคัญ : นิเวศวิทยาเชิงพุทธ, การพัฒนาที่ยั่งยืน, แนวคิดพุทธบูรณาการเชิงนิเวศ

¹คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

The entitle “The Development Of the Buddhist Ecological Model Applying For a Sustainable Life” consists of three objectives ; 1) to study the Ecological Philosophy Concept 2) to study Buddhist Ecological Concept 3) to study the Buddhist Ecological application to the case studies and 4) to develop the Buddhist ecological model applying for a sustainable life. There are three case studies of the dissertation in which are the case study of the local, community, and temple as followings; 1) Pun Pun Organic Farm or the self-sufficient learning and the local seed saving center 2) Organic Agriculture group in Mae-Tha district and 3) Wat Phra That Doi Pha Som. This dissertation is a qualitative research by in-depth interviews of 12 participants. According to the research, it showed that the model of Buddhist ecological applying for a sustainable life is an alternative way of solving the problem of sustainable eco-system. Man should understand the rule of the 5 Niāmas, the interdependence and the 3 Characteristics , a good life that is appropriate to the eco-system and all must accord to the rule of The Noble Eightfold Path.

Keywords : Buddhist Ecology, Sustainable Development, Buddhist Integrated Ecological Concept

บทนำ

ปัจจุบันมนุษย์ได้สร้างวาทกรรมการพัฒนาที่เน้นวัตถุและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นสำคัญ และนำมาเป็นบรรทัดฐานในการพัฒนาทั่วโลกนั้นล้วนอยู่บนกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของมนุษย์ต่อระบบความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น (Life-Support System) กระบวนทัศน์ของมนุษย์ต่อโลกและจักรวาล ต่อชีวิตและความตาย ต่อความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่น และที่สำคัญคือกระบวนทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับส่วนที่เหลือในโลกธรรมชาติ ต้นเหตุสำคัญของวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติ คือทัศนคติหรือกระบวนทัศน์ของมนุษย์ที่มองความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับโลกธรรมชาติ

ในรูปแบบที่มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวเอง ในขณะที่ธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุที่มีอยู่เพื่อให้มนุษย์นำมาใช้ตอบสนองของความต้องการ ความรู้ทางเทคโนโลยีก็ถูกนำมาใช้เพื่อจัดการกับโลกตามกระบวนทัศน์ดังกล่าว ซึ่งส่งผลต่อท่าทีของมนุษย์ในการปฏิบัติต่อธรรมชาติ (เนื่องน้อยบุญเนตร, 2537:40 – 44)กระบวนทัศน์กระแสหลักยืนยันตัวตนของมนุษย์โดยการแยกจิตกับกายออกจากกัน จากนั้นจึงแยกมนุษย์ออกจากโลกธรรมชาติ และมองว่าโลกธรรมชาตินั้นไร้จิตเมื่อมนุษย์กับโลกแยกออกจากกัน คุณค่าและข้อเท็จจริงก็ถูกแยกออกจากกันด้วย รวมถึงการปฏิเสธความหลากหลายในโลกธรรมชาติ โดยมองว่าความหลากหลายเป็นเพียงความแตกต่างของโครงสร้างส่วนย่อยและมองว่า คุณค่า

เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง การเน้นความสำคัญ ของส่วนย่อยและการปฏิเสธที่จะมองโลกธรรมชาติแบบองค์รวม ความเชื่อที่ว่าความเข้าใจ โลกธรรมชาติจะเกิดขึ้นได้จากการวิเคราะห์ โครงสร้างส่วนย่อย ทำให้ขาดการมองโลกธรรมชาติในภาพลักษณ์ของระบบรวมที่อิงอาศัยกัน เมื่อมองว่าจุดหมายที่แท้จริงและการมีคุณค่า ในตัวเองมีเพียงในตัวของผู้คนเท่านั้น (เรื่อง เดียวกัน:59-60)

การพัฒนากระแสหลักในโลกปัจจุบัน มุ่งเน้นความเจริญทางวัตถุเป็นสำคัญ ซึ่งมีฐาน คิดที่มองมนุษย์เป็นใหญ่ เป็นศูนย์กลาง มอง ธรรมชาติแยกออกจากมนุษย์อย่างเด็ดขาด และมองว่าเป็นวัตถุของประโยชน์แก่มนุษย์ ด้วยความคิดดังกล่าวมนุษย์จึงใช้ประโยชน์ จากธรรมชาติจนเกินความจำเป็น และขาด จิตสำนึก รวมถึงขาดความเคารพต่อธรรมชาติ การกระทำของมนุษย์จึงก่อให้เกิดปัญหาความ ไม่สมดุลต่อระบบเชิงนิเวศดั่งนั้น การให้ความ หมายแก่มนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นตัวชี้ นำ ท่าทีของมนุษย์ต่อธรรมชาติ การที่มนุษย์มี ภาระบวาทศน์ว่า “มนุษย์” เป็นสิ่งมีชีวิตที่สูงส่ง มีเหตุผลและสติปัญญามากกว่าสิ่งมีชีวิตชนิด อื่นๆ บนภาระบวาทศน์ที่มองมนุษย์เช่นนี้ส่งผล ให้ “ธรรมชาติ” เป็นเพียงวัตถุที่มนุษย์สามารถ กระทำการใดๆ ก็ได้เพื่อตอบสนองของ ความ ต้องการของมนุษย์ในด้านต่างๆ การพัฒนา องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก้าวไปอย่างไม่หยุด ยั้งถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์สำหรับมนุษย์ แต่ถึงกระนั้นองค์ความรู้ดังกล่าวจำเป็นต้อง มีกรอบคิดทางจริยศาสตร์ที่เหมาะสมควบคู่ กันไปด้วย จึงจะก่อให้เกิดท่าทีของมนุษย์ต่อ

ธรรมชาติที่เหมาะสม มนุษย์ต้องมีท่าทีที่เป็น มิตรต่อโลก มีความเมตตาต่อสรรพชีวิตและ ธรรมชาติ ซึ่งเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล บนฐานโลกทัศน์แบบองค์รวม

งานวิจัยนี้ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้ให้ข้อมูลทั่วไป โดย การสัมภาษณ์จะไม่กำหนดรูปแบบมาตรฐาน (Unstructured Interview) การสังเกตแบบมี ส่วนร่วม (Participant Observation) และการ สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ในกิจกรรมของกลุ่มตัวอย่าง เพื่อศึกษาหลักการ รูปแบบกิจกรรมต่างๆ ที่ กลุ่มตัวอย่างปฏิบัติ รวมถึงการดำเนินชีวิต ของกลุ่มตัวอย่างว่าสามารถมีวิถีชีวิตที่ยั่งยืน ได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยทำการศึกษารูปแบบการ ประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธของ กลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ได้แก่ 1. วัดพระบรมธาตุ ดอยผาส้ม อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ 2. กลุ่ม เกษตรอินทรีย์แม่ทา ต.แม่ทา อ.แม่ฮอน จ.เชียงใหม่ และ 3. ศูนย์เรียนรู้การพึ่งตนเอง และการเก็บเมล็ดพันธุ์พันพรรณ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ โดยประชากรเลือกจากผู้ที่มีบทบาท เป็นผู้นำกลุ่มและผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับ กิจกรรมหลักของกลุ่ม และกระบวนการดำเนิน ชีวิตในระดับของ วัด ชุมชน และบ้าน ตามลำดับ โดยผู้ให้ข้อมูล (Informants or Participants) ในการศึกษาครั้งนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 12 รูป/คน แบ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) จำนวน 3 ท่าน และผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General informants) จำนวน 9 ท่าน

(ไทย) 18/1/1, ชุ.ธ. (ไทย) 25/30/51) หมายถึง ลักษณะ หรือข้อกำหนดที่ทำให้มองเห็นและเข้าใจได้ถึงความจริงของชีวิตและโลก หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณะ คือ ลักษณะที่เสมอกันหรือเหมือนกันของสรรพสิ่งที่ตกอยู่ในลักษณะนี้ ไตรลักษณ์มีข้อกำหนดที่สามารถกำหนดรู้ได้อยู่ 3 ประการได้แก่ 1. อนิจจตา 2. ทุกขตา และ 3. อนัตตตา (ที.ม. (ไทย) 10/185/131, ส.ส. (ไทย) 15/186/259)

สิ่งต่างๆ ในโลกนี้ดำเนินไปตามวิถีแห่งธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยกันและกันอย่างเป็นเอกภาพ ไม่มีสิ่งใดเป็นอิสระเด็ดขาด และมีความหมายในตัวเองอย่างสมบูรณ์ ในพระพุทธศาสนาได้มีการอธิบายหลักการที่เกิดขึ้นโดยอาศัยกันและกัน หรืออาการที่สิ่งต่างๆ อาศัยกันและกันเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป ในหลักปฏิจจสมุปบาท ที่แสดงเหตุผลเป็นกลาง ๆ ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยกัน เกิดสืบเนื่องต่อกันมาตามกระบวนการแห่งเหตุผลอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มูลการณ์เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ไม่ว่าจะในรูปพระผู้เป็นเจ้าของหรือสิ่งใด ๆ ด้วยเหตุนี้การแปลความหมายปฏิจจสมุปบาทให้เป็นคำอธิบายวิวัฒนาการโลกและชีวิต จึงเป็นเพียงการอธิบายให้เห็นความคลี่คลายขยายตัวแห่งกระบวนการธรรมชาติในทางที่เจริญขึ้น และในทางที่ทรุดโทรมลงตามเหตุปัจจัย หมุนเวียนกันไปเรื่อย ๆ ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2555: 85) ถือเป็นกฎธรรมชาติในความหมายที่ว่า มีความจริงแบบภววิสัย (Objective) มิได้เป็นสิ่งที่จิตมนุษย์สร้างขึ้นมา แม้ไม่มีมนุษย์กฎดังกล่าวก็ยังคงมีอยู่ นอกจากนี้

กฎสาเหตุยังเป็นกฎที่ดำเนินอยู่ในทุกสิ่ง ไม่มีข้อยกเว้นและกฎสาเหตุก็ดำเนินต่อไป ปรากฏการณ์ที่ดูเหมือนไม่มีสาเหตุ นั้น ที่จริงแล้วมีสาเหตุเพียงแต่เพราะความรู้ของเราเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ทางสาเหตุลักษณะต่างๆ มีข้อจำกัด จึงทำให้คิดว่าปรากฏการณ์นั้นไม่มีสาเหตุ (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2537: 151)

ความรู้โดยบัญญัติต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยพวงเอาความเข้าใจในปัจจุบันและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเข้าใจไว้ด้วยเหมือนกัน แต่เมื่อเกิดความกำหนดรู้ขึ้นมาแล้วความเคยชินในความยึดติดด้วยตัณหาอุปาทาน ก็เข้าเกาะกับสิ่งในบัญญัติ นั้นจนเกิดความรู้สึกเป็นตัวตนขึ้น ทำให้ไม่เห็นตามที่เป็น อหังการและมมังการจึงแสดงบทบาทได้เต็มที่ ทั้งๆ ที่ธรรมดาของสิ่งทั้งหลายย่อมไม่มีมูลการณ์หรือเหตุต้นเค้า เมื่อหยาบยกสิ่งใดขึ้นมาพิจารณา จะต้องสืบสาวต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะไม่สามารถหาเหตุดั้งเดิมของสิ่งนั้นได้ เนื่องจากสิ่งทั้งหลายมีอยู่อย่างสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นปัจจัยสืบต่อกัน จึงยอมไม่มีมูลการณ์หรือเหตุต้นเค้าเป็นธรรมดา ในทางพระพุทธศาสนา มุ่งสู่การเข้าใจความจริงอย่าง ที่มันเป็น เข้าใจสภาพสรรพสิ่งแบบเป็น “ตถตา” (ความเป็นเช่นนั้นเอง) ตระหนักถึงกฎพื้นฐานของสรรพสิ่งผ่านกฎไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท และนิยาม 5 คือ 1) อุดุนิยาม 2) พีชนิยาม 3) จิตนิยาม 4) กรรมนิยาม และ 5) ธรรมนิยาม

ในนิยามทั้ง 5 ธรรมนิยามเป็นกฎที่มีหลักการครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในจักรวาลว่ามีเหตุและผลที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันเสมอ ส่วนอุดุนิยามอธิบายถึงความสัมพันธ์กันของวัตถุทั้งภายในและภายนอก

พีชนิยามอธิบายความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตทั้งภายในและภายนอก จิตนิยามก็อธิบายว่าจิตทุกดวงมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันและภายในจิตแต่ละดวงก็มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยตามกฎเกณฑ์ของมันด้วย ส่วนกรรมนิยามอธิบายถึงการกระทำที่เกิดจากความจงใจ ย่อมมีผลสนองตอบผู้กระทำเสมอ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ทั้งอุตุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยาม และกรรมนิยาม ล้วนดำเนินไปตามกฎแห่งธรรมนิยามทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่าทุกอย่างมีความเป็นระเบียบ มีความสม่ำเสมอ แน่นนอนในสิ่งที่เป็นเหตุและสิ่งที่เป็นผล

สาระสำคัญของเขตแดนแห่งกรรมนิยามนั้น คือ เจตนาหรือเจตจำนง ดังนั้น กรรมนิยามจึงเป็นกฎที่ครอบคลุมโลกแห่งเจตจำนงหรือโลกแห่งความนึกคิด ประจักษ์ สว่างสรรค์ หรือทำลาย ทั้งหมดโดยนัยนี้ มนุษย์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งในกระบวนการธรรมชาติที่มีอำนาจประจักษ์ ควบคุม เสกสรร บันดาลได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555: 152-155) ทุกนิยามมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ไม่ว่าทั้งทางตรงและทางอ้อม เมื่อมนุษย์เกิดมาและดำรงชีพในโลกหรือจักรวาลแห่งนี้ย่อมหลีกเลี่ยงกฎทั้ง 5 นี้ไปไม่ได้ การกระทำของมนุษย์มีผลต่อสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ ดังนั้นหากมนุษย์กระทำการที่ประกอบด้วยกุศลก็ย่อมเกิดผลที่ดีตามมา แต่เมื่อใดที่มนุษย์ประกอบกรรมที่เต็มไปด้วยอกุศลต่าง ๆ ผลที่ตามมาก็ย่อมหนีไม่พ้นหายนะทางธรรมชาติ และสุดท้ายก็กลับมาสู่ชีวิตมนุษย์ เผ่าพันธุ์มนุษย์เองกฎสากลทั้งหลายเหล่านี้ ตามหลักอริยสัจ 4 ทำให้สามารถมองเห็นกระบวนการ

ดำเนินชีวิตตามกฎเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือชีวิตมนุษย์เกิดมาเป็นทุกข์ เมื่อเป็นทุกข์ก็ต้องหาสาเหตุแห่งทุกข์นั้นคือ กิเลส ตัณหา อุปาทานต่างๆ ทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งจริงแท้ถาวร ทั้งๆ ที่กฎสากลทั้งหลายก็ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าไม่มีสิ่งใดที่มั่นคงถาวร ทุกสิ่งย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกฎสากลทั้งสิ้น

จักรวาลดำเนินตามอย่างเป็นระบบ และมีกฎเกณฑ์ของมันอย่างสอดคล้องไม่บกพร่อง แนวคิดองค์รวมทั้งตะวันตกและตะวันออกทำให้เห็นพื้นฐานของความจริง เมื่อมนุษย์เข้าใจแนวคิดองค์รวมทั้งตะวันตกและตะวันออกกว่ามีความสอดคล้องกันแล้ว จะเห็นได้ว่าแนวคิดองค์รวมตะวันออกได้วางรูปแบบการดำเนินชีวิตไปพร้อมๆ กับการพัฒนาชีวิตในกรอบของแนวคิดองค์รวมไว้ด้วย ซึ่งจะเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตอย่างเป็นองค์รวมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการดำเนินชีวิต ด้านจิตใจ และด้านปัญญา การมองดูชีวิตที่เป็นอยู่ คือ ดูการดำเนินชีวิตว่าเป็นอย่างไร ซึ่งต้องทำความเข้าใจก่อนว่าการมองชีวิตในที่นี้มี 2 ชั้น คือ 1) ชีวิตที่ถือว่าตัวตนเฉพาะของมันที่อยู่ในธรรมชาติ และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรือเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งและ 2) ชีวิตที่กำลังดำเนินไปซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม โดยเป็นองค์รวมอันหนึ่งในองค์รวมใหญ่ (เรื่องเดียวกัน: 17-18)

การมองชีวิตนั้นจำเป็นต้องมีความเข้าใจชีวิตทั้งสองชั้นจึงจะมีความเข้าใจอย่างรอบด้าน โดยพื้นฐานวิถีชีวิตของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่ง

กิจกรรมของมนุษย์จะอยู่ในข่ายของการผลิต และการบริโภค โดยเฉพาะกิจวัตรประจำวัน ได้แก่ ความเกี่ยวข้องกับปัจจัย 4 ได้แก่ ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหาร และยารักษาโรค การบริโภคถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต ต้องเป็นไปเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้น การบริโภคก็ต้องรู้จักประมาณ (มัตตัญญุต) คือ ความพอดีตามมีตามได้ หมายความว่า ความพอใจในสิ่งที่มี พอใจด้วยปัจจัย 4 และเป็นอยู่อย่างมีความสุขด้วยเครื่องเลี้ยงชีพ ตามที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบของตน ในการบริโภคปัจจัย 4 จำเป็นต้องเข้าใจว่าบริโภคไปเพื่อวัตถุประสงค์อะไร (ม.ม. (ไทย) 12/23/ 22-23)

2. วิถีชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ

การบูรณาการ (Integration) แปลว่า การกระทำให้สมบูรณ์ กล่าวคือ การทำให้หน่วยย่อยทั้งหลายที่สัมพันธ์อาศัยซึ่งกันและกัน เข้ามามีส่วนร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืน เป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วน สมบูรณ์ในตัว ดังนั้นวิถีชีวิตเชิงการบูรณาการ จึงเป็นวิถีชีวิตที่มีการมองเห็นสรรพสิ่งในโลก หรือทั้งจักรวาลมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์อาศัยซึ่งกัน ถ้าองค์ประกอบทุกอย่างประสานกลมกลืนกันเป็นอย่างดีจะทำให้เกิดภาวะที่สมดุลพอดี โลกและจักรวาล หรือดวงดาวอื่น ๆ ก็จะดำรงอยู่อย่างประสานสัมพันธ์กลมกลืนกัน ตามความหมายของโลกในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าสิ่งมีชีวิตทั้งมวลล้วนมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันอย่างซับซ้อน พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงสรรพชีวิตและจักรวาลนี้ว่ามีความสัมพันธ์กัน (พุทธทาสภิกขุ, 2533: 35)

การดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนานั้น นอกจากการเน้นหลักความพอดีในการบริโภค ปัจจัย 4 แล้วยังต้องมีหลักในการควบคุม พฤติกรรมโดยรวมด้วย เพื่อให้ดำเนินชีวิตไป ได้ด้วยดีแบบองค์รวมซึ่งมีลักษณะเป็นกลาง “มัชฌิมา” ซึ่งต้องมืองค์ประกอบทั้ง 8 อย่างที่จะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอันประเสริฐสุดทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สิ้นสุดในแง่ของ พระพุทธศาสนาหลักการทางเศรษฐศาสตร์ สัมพันธ์กับเรื่องของระบบการดำรงอยู่ของ มนุษย์ที่ว่ามืองค์ประกอบ 3 อย่างสัมพันธ์อิงอาศัยกัน คือ มนุษย์ ธรรมชาติและสังคม ดังนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิต เสริมสร้างคุณภาพชีวิตนั้น และในขณะเดียวกันต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วย คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ระบบนิเวศ (พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), 2548 : 55-56)

ในทางเศรษฐกิจต้องระลึกอยู่เสมอว่ากิจกรรมเหล่านั้นมิได้เป็นเป้าหมาย (End) ในตัวเองแต่เป็นวิธีการ (Means) ในการสนับสนุน การมีชีวิตที่ดีงาม พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับกิจกรรมต่างๆ ในทางเศรษฐกิจไม่เฉพาะแต่ในฐานะของสัมมาอาชีวะซึ่งเป็นองค์หนึ่งในมรรคมืองค์ 8 เท่านั้นแต่กลับหมายความถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอีกด้วย ดังนั้น ความพร้อมพร้อมทางเศรษฐกิจจึงเป็นภารกิจสำคัญ แต่ทั้งนี้ต้องมุ่งสู่เป้าหมายที่นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี อันทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติสิ่งต่างๆ เพื่อชีวิตที่ดีงาม ในพระพุทธศาสนามีหลัก อรรถ หรือ อัตถะ 3

แปลว่า ประโยชน์ 3 อย่าง ได้แก่ ทิฐฐัมมิกัตถะ คือประโยชน์เบื้องต้น สัมปรายิกัตถะ คือประโยชน์ท่ามกลาง และปรมัตถ คือประโยชน์ที่สุด เศรษฐกิจที่ค้ำยันยอมนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย ดังนั้นการดำเนินชีวิตทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจควรคำนึงถึงคุณประโยชน์ทั้ง 3 ประการนี้ด้วยเป็นสำคัญ บุคคลทุกคนควรดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมายอย่างน้อยถึงขั้นที่สอง กล่าวคือเมื่อได้บรรลุทิฐฐัมมิกัตถะแล้ว ไม่พึงหยุดอยู่เท่านั้น ควรก้าวต่อไปในส่วนของสัมปรายิกัตถะด้วย ผู้ที่ได้บรรลุทั้งสองขั้นนี้แล้ว ท่านยกย่องว่าเป็น บัณฑิต แปลว่า ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้มีชีวิตไม่ว่างเปล่าไร้ค่าในโลกนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555 : 594-595)

จากผลการวิจัยกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งตามลำดับทางสังคม ได้แก่ ระดับบ้าน ระดับชุมชน และในระดับวัด มีรูปแบบประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธในการดำเนินชีวิตและชุมชน รวมถึงการดูแลระบบนิเวศทางธรรมชาติด้วย แต่การจัดการและการดำเนินการกิจกรรมต่างๆ จะมีรูปแบบที่แตกต่างกันไป โดยเป็นการทับซ้อนกันทางสังคม กล่าวคือ รูปแบบที่ระดับบ้านประยุกต์ใช้นั้นเป็นพื้นฐานในระดับครัวเรือนที่เล็กที่สุดที่ปรากฏอยู่ในทุกกลุ่มตัวอย่าง ในขั้นนี้จะมีการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธในระดับของความเข้าใจชีวิต รู้จักตนเอง รู้จักโลก กฎพื้นฐานของธรรมชาติ และดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎพื้นฐานนั้น ส่วนในเชิงปฏิบัติจะอยู่ในรูปแบบของการพึ่งพาตนเองโดยเฉพาะปัจจัย 4 ในระดับครอบครัวเป็นหลัก ผ่านกิจกรรมสำคัญ

คือ เกษตรอินทรีย์ และวิถีเศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน โดยมีเครื่องมือคือการศึกษาโดยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองและการเรียนรู้จากผู้รู้ และภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้เกิดความเข้าใจ การให้ความหมายและคุณค่าต่อชีวิตตนและชีวิตอื่นๆ ที่ถูกต้อง

ต่อมาจากปัจเจกบุคคลเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น จึงกลายเป็นชุมชน ในงานวิจัยนี้การรวมกลุ่มชุมชนมีทั้งผลดีและผลเสีย หากสมาชิกในชุมชนไม่มีพื้นฐานความเข้าใจที่เป็นสัมมาทิฐฐิแล้ว ย่อมทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ไม่ประสบความสำเร็จ และไม่ได้รับการช่วยเหลือกันเท่าที่ควร ต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ ซึ่งการศึกษาในระดับชุมชนนี้จะมีการถ่ายทอดในลักษณะของภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิต และการหาเลี้ยงชีพผสมผสานกับวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เมื่อสมาชิกในชุมชนมีสัมมาทิฐฐิแล้ว จึงวางเป้าหมายของชุมชนในด้านต่าง ๆ ไม่จำเป็นการศึกษา เศรษฐกิจ และด้านสังคม ที่สอดคล้องกับการจัดการและดูแลระบบนิเวศ อย่างเป็นองค์รวม

จะเห็นได้ว่าเมื่อขยายวงกว้างขึ้นเป็นชุมชนจะมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายทางสังคม และการทำธุรกิจที่เป็นธรรมเป็นตัวเชื่อมประสานกลุ่มให้เกิดการพึ่งพาและช่วยเหลือกันทั้งในการเรียนรู้ แก้ไขปัญหา และการพัฒนา มีการใช้หลักการเศรษฐศาสตร์ระบบนิเวศ เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ และเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานความคิดของการดำเนินชีวิตและของการทำเศรษฐกิจที่เป็นธรรม โดยในการผลิตจะใช้รูปแบบ

เกษตรกรรมยั่งยืนซึ่งในสามกลุ่มนี้เลือกทำเกษตรอินทรีย์

ส่วนในระดับวัดจะมีความครอบคลุมกว่าระดับบ้านและชุมชน เพราะวัดจะเป็นตัวประสานงานให้กิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบ โดยอาศัยชาวบ้าน และชุมชนเป็นกำลังสำคัญ ทั้งนี้บทบาทที่โดดเด่นในระดับวัดต่อการวิจัยครั้งนี้ คือ การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง หรือสร้างคนให้มีสัมมาทิฐิ ด้วยการศึกษทั้งจากตนเองและจากกัลยาณมิตรรวมถึงการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันด้วย ซึ่งสัมมาทิฐิที่เกิดขึ้นในจิตของคนนี่เองจะเป็นการรับรองถึงวิถีชีวิตที่จะแสดงออกอย่างเมตตา เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ซึ่งจะมีผลต่อบุคคลทุกคน ทุกระดับและทุกสถานที่

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่าวิธีการประยุกต์ใช้นิเวศวิทยาเชิงพุทธอย่างเป็นรูปธรรมของกลุ่มเป้าหมาย สามารถจัดประเด็นได้ทั้งหมด 7 ประเด็น ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญของธรรมชาติในฐานะชีวิต 2) ความเข้าใจที่ถูกต้องคือทางรอดของชีวิต 3) การพึ่งพาตนเองของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ 4) การศึกษาโดยการลงมือปฏิบัติจริง 5) การสร้างเครือข่ายในด้านการเรียนรู้ สังคม และเศรษฐกิจ 6) การทำธุรกิจที่อยู่บนพื้นฐานของศีลธรรม และ 7) การปฏิบัติธรรมผ่านวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งในประเด็นเรื่องการปฏิบัติธรรมผ่านวิถีชีวิตประจำวัน ปรากฏให้เห็นในข้อมูลของกลุ่มวัดพระบรมธาตุ ดอยผาส้มเท่านั้น และผลของการประยุกต์ใช้นิเวศวิทยาเชิงพุทธสามารถจัดได้ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ความมีอิสระคือเป้าหมายของชีวิต และ 2) การพัฒนาสังคมและธรรมชาติสู่ความ

ยั่งยืนแบบองค์รวมที่มีองค์ประกอบคือ มนุษย์ที่มีปัญญา สังคมสันติ และระบบนิเวศที่สมบูรณ์ในประเด็นของ “ทุกข์” ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มตัวอย่างคือเรื่องของผลกระทบที่เกิดจากการบริโภคเกินความจำเป็น ไม่มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับโลกและชีวิต ทำให้ตกเป็นทาสของตัณหาและพึงพาวัตถุ เงินทอง เพื่อความสุขเพียงชั่วคราวทำให้ชีวิตต้องแสวงหาวัตถุเหล่านี้มาปรนเปรออยู่เสมอ ๆ ไม่รู้จักจบสิ้น ซึ่งสาเหตุสำคัญของทุกข์เหล่านี้คือ ขาดปัญญาในการมองโลกและชีวิต และการไม่มีอิสระทางใจและกาย ดังนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือ เป็นมนุษย์ที่มีปัญญา สร้างสังคมสันติ และระบบนิเวศที่สมบูรณ์นั้น จึงต้องกลับมาพัฒนาที่ตัวมนุษย์ก่อน หากมนุษย์มีปัญญาแล้ว สังคมและธรรมชาติที่ดีก็จะถูกจัดการและพัฒนาได้อย่างเหมาะสม

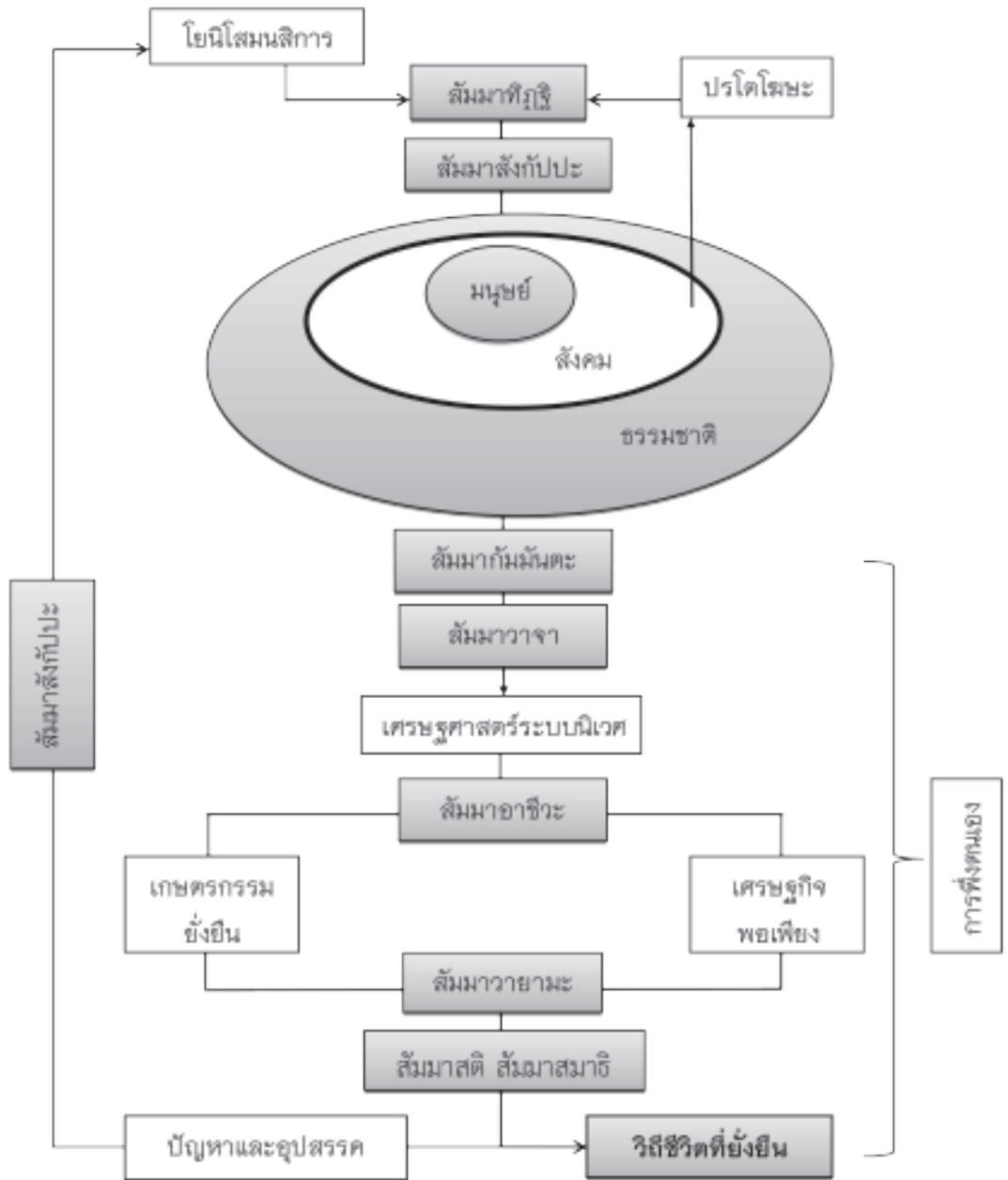
ส่วนรูปแบบประยุกต์ใช้นิเวศวิทยาเชิงพุทธของกลุ่มเป้าหมายทั้งสามกลุ่มมองว่าความยั่งยืนไม่มีจุดสิ้นสุด จำเป็นต้องมีการพัฒนาต่อไปเรื่อย ๆ จากรุ่นสู่รุ่น ไม่มีความยั่งยืนที่สุด มีแต่ความยั่งยืนในขณะหนึ่ง ๆ เท่านั้น เนื่องจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรมในชีวิตต้องพบเจอกับสิ่งใหม่ๆ ทั้งที่ดีและเป็นปัญหา ส่วนที่เป็นปัญหานี้เองที่มนุษย์จำเป็นต้องนำกลับมาศึกษา และหาทางออกในรูปแบบที่เหมาะสมต่อไป จากการเก็บข้อมูลจะเห็นได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม มุ่งเป้าหมายสู่ความเป็นอิสระในชีวิต พร้อมทั้งพัฒนาสังคมและธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน ต่างกันเพียงรูปแบบกิจกรรมซึ่งดำเนินการตามความรู้

ความสามารถ และความเชี่ยวชาญในด้านที่แตกต่างกันของสมาชิกในกลุ่มนั้น ๆ

เป้าหมายของกลุ่มตัวอย่างจะเน้นความเป็นอิสระในชีวิตเป็นพื้นฐาน ความเป็นอิสระนี้ประกอบด้วยปัญญาทำให้จุดเริ่มต้นของการมองโลกภายนอก และโลกภายในที่ประสานสอดคล้องกับความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ ตามนัยพระพุทธศาสนา คือไตรลักษณ์ มองเห็นการดำเนินไปของสรรพสิ่งตามหลักนิยาม 5 และมองเห็นความเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งผ่านความเป็นเหตุปัจจัยตามหลักอิทัปปัตตนิยตธรรมทั้ง 3 ประการนี้เมื่อมองเห็นว่าสรรพสิ่งมีอากาหิจากธรรมเหล่านี้ได้ แต่มนุษย์สามารถพัฒนาตนให้สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติด้วยการพัฒนาทั้งกายและใจในแนวทางที่ถูกต้องเพื่อให้ชีวิตนี้สามารถดำเนินไปอย่างอิสระ ไม่ตกเป็นทาสวัตถุนิยม สามารถรู้

เท่าทันกระแสสังคม และปฏิบัติตัวได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

เป้าหมายของสังคมและธรรมชาติคือความยั่งยืน ความยั่งยืนในที่นี้คือสังคมที่มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่อย่างสันติ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมกันแก้ปัญหา และร่วมกันสร้างสรรค์สังคม โดยอาศัยองค์ความรู้ที่บูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทสังคมนั้น ๆ กับภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน และมีท่าทีต่อธรรมชาติในการพึ่งพาอาศัยเชิงเกื้อหนุน ใช้แล้วบำรุง รักษา พร้อมทั้งปกป้องจากผู้แสวงหาประโยชน์จากป่าในทางมิชอบด้วย ทั้งนี้ต้องอาศัยสมาชิกในสังคมที่มีปัญญาเสียก่อนจึงจะเอื้อให้เกิดความยั่งยืนทางสังคม และธรรมชาติจะขึ้นได้ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอ “รูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน” ดังนี้

3. รูปแบบการประยุกต์ใช้นิเวศวิทยาเชิงพุทธเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน

ความยั่งยืนของการพัฒนา คือการที่มนุษย์และโลกธรรมชาติสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างดี โดยไม่มีความขาดแคลน หรือความไม่เป็นธรรมระหว่างการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ควรเป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติของสมาชิกในโลกทั้งมวลแล้วชีวิตก็จะเป็นสุข ในการพัฒนามนุษย์เพื่อให้มีท่าทีความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติที่เหมาะสม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาความคิดของมนุษย์เสียก่อน กล่าวคือ การทำให้มนุษย์มีจิตใจและปัญญาที่เป็นสากล สอดคล้องกับความ เป็นสากลของโลก ในบรรดาความเป็นสากลทั้งหลายนั้นอย่างน้อยความ เป็นสากล 3 ประการนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2539: 2) เป็น หลักการที่จะต้องทำให้ได้ ได้แก่ 1. ความเป็นมนุษย์ที่สากล 2. ความเป็นจริงที่สากล และ 3. เมตตาที่เป็นสากล

ทุกสิ่งในระบบนิเวศโลกทำให้วงจรแห่งสรรพชีวิตทั้งหลายขับเคลื่อนต่อไปได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพราะมีการพึ่งพาอาศัยกันในการเป็นเหตุปัจจัย ทำงานประสานสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ มีเป้าหมายเดียวกันในการมองเห็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง และมองเห็นเอกภาพแห่งชีวิต ดังนั้น การพัฒนาสังคมจึงมีส่วนเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาบุคคลในแง่ นี้ เพราะบุคคลก็เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม สังคมจะเป็นสังคมที่พัฒนาได้ก็ด้วยการมีปัญญาของสมาชิกในสังคมเป็นสำคัญ และปัญญาตนเองจะมีส่วนในการเกื้อกูลสมาชิกส่วนอื่นๆ ในสังคมให้เกิดความสุข ความสมดุล

มนุษย์กับธรรมชาติจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อการดำรงอยู่ต่อไป หากขาดธรรมชาติมนุษย์ก็ไม่สามารถอยู่ต่อไปได้ ดังนั้นตามหลักพระพุทธศาสนา มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะพัฒนาตนเอง ตั้งแต่กระบวนการที่ถูกต้อง มองสรรพสิ่งอย่างเป็นองค์รวม ในขณะที่เดียวกันก็พัฒนาปัญญาให้สามารถใช้ชีวิตร่วมกับสรรพสิ่งได้อย่างประสานกลมกลืน ต่างฝ่ายต่างเอื้อประโยชน์แก่กัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน และเพื่อผลสุดท้ายคือความสมดุลอย่างแท้จริง

แนวคิดพุทธบูรณาการเชิงนิเวศจะถูกนำมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมจำเป็นต้องอาศัยแนวทางในการปฏิบัติที่เป็นระบบตามหลักการของอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ไม่ดำเนินตามหลักที่สุดโต่งสองข้าง มองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ และในกระบวนการปฏิบัติมีการบูรณาการที่หลากหลายกับศาสตร์อื่น ๆ ในกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวันและการหาเลี้ยงชีพของมนุษย์ เพื่อให้เกิดการเอื้อต่อความจำเป็น ความเหมาะสม และความถนัดของคนและสิ่งแวดล้อมในระบบนั้น ๆ เพื่อให้เกิดผลที่เป็นความยั่งยืนได้ในที่สุด ซึ่งแบ่งออกเป็นกระบวนการ 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นที่ 1 ชั้นปรีชาธิบายความถึง กระบวนการเกี่ยวกับความเข้าใจ ความเห็น ความคิด ที่ถูกต้อง ชั้นที่ 2 ชั้นปฏิบัติ หมายความว่า กระบวนการปฏิบัติอย่าง เป็นรูปธรรมโดยใช้ผลที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 มาเป็นหลักสำคัญและมีท่าทีต่อธรรมชาติและสิ่งอื่น ๆ ในระบบนิเวศในรูปแบบที่เป็นมิตร ไม่เบียดเบียนกัน รวมถึงมีความเมตตาต่อชีวิตอื่น ๆ ด้วย และ

ขั้นที่ 3 ชั้นปฏิเวธ หมายความว่า ผลของการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยมุ่งผลคือความยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวม โดยเป็นไปตามกระบวนการขั้นที่ 1 และ 2 ทั้งนี้กระบวนการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดจะมีการแฝงกระบวนการศึกษาตามความเป็นจริงตลอดกระบวนการ เพื่อให้เกิดความเข้าใจทั้งในความคิด ความเข้าใจ การลงมือปฏิบัติ การแก้ปัญหา และการวิเคราะห์ สังเคราะห์องค์ความรู้ต่างๆ ที่ผ่านการศึกษาด้วยตนเองของผู้ปฏิบัติ

ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการประยุกต์ใช้นิเวศวิทยาเชิงพุทธเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน เริ่มต้นที่จิตของมนุษย์ จิตที่มองเห็นปัญหาของชีวิต ปัญหาของสังคม ปัญหาของโลก ที่ปรากฏอยู่นั้นตามความเป็นจริง หรือที่เรียกว่า เห็นทุกขนั้นเอง การจะมองเห็นได้เช่นนี้ต้องอาศัยการพัฒนาปัญญาผ่านการศึกษ ซึ่งรูปแบบการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างจะเน้นการลงมือปฏิบัติจริง และอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งอาจมีการบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ได้ตามความเหมาะสม เมื่อพัฒนาปัญญาแล้วจะทำให้เห็นอริยสัจ 4 รู้จักตนเอง รู้จักสังคม และรู้จักโลกธรรมชาติตามความเป็นจริง จากนั้นจะรู้หน้าที่และทำที่ที่เหมาะสมที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ต่อไป

ส่วนวิธีประยุกต์ใช้นิเวศวิทยาเชิงพุทธปรากฏให้เห็นตลอดสายของกระบวนการดำเนินชีวิตในระดับต่าง ๆ ทั้งบ้านและชุมชน โดยมีวัดเป็นตัวเชื่อมประสานที่สำคัญ ซึ่งรูปแบบในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ โดยจะมีพื้นฐานที่สำคัญที่สุดอยู่ที่การพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีปัญญา เพื่อให้เกิดความเข้าใจบนฐานคิดแบบองค์รวมและนำไปสู่แนวทาง

การปฏิบัติบนหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืนในที่สุด ซึ่งในกระบวนการปฏิบัติจำเป็นต้องมีสติอยู่กับความเป็นจริง และใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอว่าสมเหตุสมผลที่จะนำไปสู่เป้าหมายคือความยั่งยืนแบบองค์รวม นั่นคือในสังคมหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยมนุษย์ที่มีปัญญา สังคมสันติ และระบบนิเวศสมบูรณ์ อีกทั้งยังมีความสามารถในการปรับตัวกับสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติ หรือระบบเศรษฐกิจที่แปรปรวน ผ่านการเรียนรู้ ผูกพัน อย่างไม่หยุดนิ่ง จนรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสและวัตถุต่าง ๆ รูปแบบเช่นนี้จึงจะเรียกได้ว่าเป็นวิถีชีวิตที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

เป้าหมายชีวิตมนุษย์ คือความสุขที่เกิดจากความอิสระจากการยึดมั่นถือมั่นในวัตถุสิ่งของหรือความเข้าใจผิด ๆ และสมาชิกในสังคมทั้งประชาชนและผู้นำต้องทำหน้าที่ของตนรวมถึงการดำเนินชีวิตด้วยธรรม โดยใจความแล้ว ธรรมะ ในทัศนะของพุทธศาสนิกชนหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งสามารถแยกออกมาเป็น 4 ความหมาย คือ

1. ธรรมะ คือธรรมชาติ มักจะเรียกว่าสภาพธรรม คือธรรมที่เป็นอยู่เองหรือสิ่งที่เป็นอยู่เอง กล่าวคือธรรมชาติทุกอย่างไม่ยกเว้น ทั้งรูปธรรมและนามธรรมหรือความคิดต่างๆ ซึ่งมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลายตามธรรมชาติ
2. ธรรมะ คือกฎของธรรมชาติ เป็นกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติอยู่แล้ว เป็นพลังขับเคลื่อนให้ธรรมชาติดำเนินไป กฎเกณฑ์นี้เรียกว่า สัจธรรม

3. ธรรมะ คือหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตรงตามกฎของธรรมชาติ อย่างนี้เรียกว่า ปฏิบัติธรรม

4. ธรรมะ คือ ผลที่เกิดขึ้นตามสมควร แก่หน้าที่ที่ได้ปฏิบัติ ซึ่งในทางศาสนาที่คือ มรรค ผล นิพพาน ส่วนทางโลกนั้นก็คือเรื่องของกิน กาม เกียรติ เป็นต้น (พุทธทาสภิกขุ, 2544 :น. 129-130)

เมื่อธรรมะทั้ง 4 ความหมายดำเนินไปได้ด้วยดี สังคมก็จะเกิดความสงบสุข และสันติภาพที่แท้จริงก็จะเกิดขึ้น สันติภาพในความหมายของพุทธทาสภิกขุอาจกล่าวได้ว่าเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่เป็นโลกียะ และระดับที่เป็นโลกุตระ ทั้งสองระดับให้ความหมายของสันติภาพว่าคือนิพพานทั้งคู่ แต่เป็นนิพพานที่มีลักษณะที่แตกต่างกัน (พุทธทาสภิกขุ, 2531:น.19)

คุณค่าของแนวคิดใหม่จะต้องสามารถแก้จุดบกพร่องของแนวคิดในอดีตได้ โดยเฉพาะประเด็นการเชื่อมต่อการเปียดเบียนชีวิตทั้งตนและผู้อื่น ในขณะที่เดียวกันต้องส่งเสริมสันติภาพด้วย ซึ่งสันติภาพที่ว่านี้ควรจะอยู่ในรูปแบบของสันติภาพภายในจิตใจที่ไม่ต้องยึดติดกับสิ่งใดๆ มากเกินไปในการดำรงชีวิต อีกทั้งสันติภาพในจิตใจควรจะเชื่อมต่อการเกิดสันติภาพในสังคมและสันติภาพในโลกธรรมชาติด้วยจึงจะเรียกได้ว่าเป็นสันติภาพที่แท้จริง สันติภาพที่กล่าวมานี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเข้าใจความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งว่ามีการเชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวมแล้ว ทำที่ของมนุษย์ทั้งทางกาย วาจา และใจ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นมิตร

และเปี่ยมไปด้วยเมตตามากขึ้น บนฐานของโลกทัศน์แบบองค์รวมมองโลกเป็นระบบนิเวศหนึ่งที่มีความหลากหลาย และสมาชิกในระบบนิเวศทั้งหมดมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงแบบพึ่งพาอาศัยกันทั้งทางตรงและทางอ้อม มนุษย์มีฐานะเป็นเพียงสมาชิกหนึ่งในระบบนิเวศเท่านั้น แต่เป็นสมาชิกที่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ โดยพัฒนาให้เข้าใจความสัมพันธ์ของตนเองกับสมาชิกอื่นๆ และเมื่อพัฒนาตนเองได้แล้วก็หาวิธีดำเนินชีวิตที่เชื่อมต่อกับความสัมพันธ์ของระบบนิเวศทั้งหมด

บทสรุป

แนวคิดแยกส่วนในยุควิทยาศาสตร์สมัยใหม่พยายามพัฒนาสู่ “ความเจริญ” ทางวัตถุเพียงด้านเดียวจึงส่งผลกระทบต่อมหาดศาลต่อสรรพชีวิตทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้นักคิดหลายท่านจึงเสนอแนวคิดและเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการ “ปฏิวัติทางความคิด” เพื่อมุ่งหวังให้เกิดความยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวม โดยมองว่าศาสนาเป็นส่วนสำคัญในบทบาทนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมะในพระพุทธศาสนา

แนวคิดองค์รวมเชิงพุทธอยู่บนฐานของการมองสรรพสิ่งว่าไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกสิ่งมีลักษณะตามหลักของไตรลักษณ์ นั่นคือ อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา ทุกขัง ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ และอนัตตา ความไม่มีตัวไม่มีตน สิ่งทั้งหลายเป็นเช่นนี้เนื่องจากทุกสิ่งมีความสัมพันธ์กัน อิงอาศัยกัน เป็นเหตุ

ปัจจัยแก่กันตามหลักปฏิจจสมุปบาท ดังนั้นสิ่งทั้งหลายจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยมากมายอยู่ตลอดเวลา และการดำรงอยู่ของวัตถุ ชีวิต จิต การกระทำต่างๆ ล้วนมีเหตุปัจจัยทำให้มันดำรงอยู่ได้ด้วยธรรมชาติ ซึ่งธรรมในที่นี้อธิบายอยู่ใน นิยาม 5 นั่นคือ กฎเกณฑ์ของการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกของสรรพสิ่ง การดำเนินชีวิตจำต้องให้สอดคล้องกับธรรมที่ว่านี้เพื่อให้เกิดความสมดุล โดยการอยู่กับความเปลี่ยนแปลงด้วยจิตที่รู้เท่าทัน กฎเกณฑ์ดังกล่าวนี้เองทำให้สรรพสิ่งดำเนินไปในรูปของ “กระบวนการ” (Process) การที่เรียกว่ากระบวนการเนื่องจากไม่สามารถจะกำหนดได้อย่างแน่นอน ทุกขณะมีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปเป็นธรรมดา

ด้านวิถีชีวิต การศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมจำเป็นต้องดำเนินไปเพราะถือว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญในการพัฒนาปัญญาใน

ขั้นที่สูงขึ้น และควรบูรณาการให้เกิดผลในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การเรียนรู้เพียงวัตถุภายนอกนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ความจริงของสรรพสิ่งด้วยจิตที่มองเห็นทุกอย่างตามความเป็นจริง และเข้าใจว่าทุกอย่างไม่มีเที่ยงและไม่มีตัวตน ไม่เพียงแต่สรรพชีวิตรอบๆ เท่านั้น มนุษย์ก็เช่นกัน แต่มนุษย์มีความประเสริฐตรงที่สามารถพัฒนาตนเองได้พัฒนาให้เกิดความเข้าใจลักษณะที่ไม่มีแก่นสารแน่นอนของสรรพสิ่ง เห็นความเชื่อมโยงในรูปแบบของเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย และรู้จักความเป็นไปโดยธรรมชาติของสรรพสิ่งจากนั้นจึงนำไปปฏิบัติจริงบนพื้นฐานของหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ที่ผู้วิจัยเสนอใน “รูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืน” ย่อมนำไปสู่ผลทั้งทางกายกรรม วชิกรรมและมโนกรรมในทางที่เหมาะสม และจักเป็นประโยชน์แก่ชีวิตทั้งมวลได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เนื่องน้อย บุญเนตร. **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญา กับปรัชญาตะวันตก**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- ประเวศ วะสี (บก.). **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง : การเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสำนึกรักบ้านเกิด, 2547.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธศาสนากับชีวิตและสังคม**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.
- _____. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2543.
- _____. **สุขภาพของสังคมแนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2551.
- _____. **พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย)**. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพฯ : ผลิตภัณ์, 2555.
- พุทธทาสภิกขุ. **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2533.
- สันติภาพของโลก**. กรุงเทพฯ : ธรรมทานมูลนิธิ, 2533.
- วีระ สมบูรณ์. **แบบแผนและความหมายแห่งองค์รวม**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2550.
- Session, George. **Deep Ecology for the Twenty-First Century**. London: Shambhala, 1995.

คำอธิบายอักษรย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในบทความนี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.ม.(ไทย) 10/15/10. หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 15 หน้า 10

พระสุตตันตปิฎก

ล.สฟา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ช.ธ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธัมมบท	(ภาษาไทย)

ข้อกำหนดการเขียนต้นฉบับเพื่อลงพิมพ์ใน “พจนานุกรม”

การเขียนต้นฉบับเพื่อลงพิมพ์

“พจนานุกรม” เป็นวารสารวิชาการของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ กำหนดออกเป็นราย 6 เดือน (มกราคม-มิถุนายน และกรกฎาคม-ธันวาคม) วัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการในสาขาวิชาต่างๆ ได้แก่ สาขาการศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาการศึกษาศาสตร์และเทคโนโลยี และสังคมวิทยา

ผลงานทางวิชาการที่ลงพิมพ์ใน “พจนานุกรม” วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ แยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. รายงานการวิจัย (Research Article) เป็นการเสนอผลการวิจัยที่ผู้เขียนได้ดำเนินการด้วยตนเอง
2. บทความวิชาการ (Academic Article) เป็นการนำเสนอสาระซึ่งผ่านการวิเคราะห์สังเคราะห์อย่างลุ่มลึกจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้แก่ จากทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัย โดยมีทัศนะหรือข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ และมีการอ้างอิงอย่างชัดเจน

ผลงานทางวิชาการทั้ง 2 ประเภทดังกล่าว จะต้องไม่เคยลงพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์อื่น

กำหนดการรับพิจารณาบทความ

1. กำหนดระยะเวลาส่งต้นฉบับ
 - 1.1 ฉบับที่ 1 ส่งบทความระหว่างเดือนมกราคม-มิถุนายน
 - 1.2 ฉบับที่ 2 ส่งบทความระหว่างเดือนกรกฎาคม-ธันวาคม
2. สำหรับบุคคลภายใน ค่าลงทะเบียน บทความละ 2,500 บาท และบุคคลภายนอก ค่าลงทะเบียน บทความละ 3,000 บาท (ตามข้อบัญญัติข้อ 2.1) ขอสงวนสิทธิ์ไม่คืนค่าลงทะเบียนให้ในทุกกรณี รวมทั้งกรณีที่ผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) ประเมินบทความและให้ความเห็นที่ไม่สมควรเผยแพร่ในวารสาร
 - 2.1 บัญชีของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ (กองทุนบัณฑิตวิทยาลัย)
 ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
 เลขที่บัญชี 821-289065-5

การเตรียมต้นฉบับ

1. ต้นฉบับ เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ แต่ละเอียดต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
2. ขนาดของต้นฉบับ ความยาวของบทความ 8-12 หน้า โดยจัดพิมพ์ด้วยกระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว โดยมีหมายเลขหน้าตัวเลขอารบิกตรงกลางด้านบนของทุกหน้า
3. ชนิดและขนาดตัวอักษร ใช้ตัวอักษร TH Niramit AS ขนาด 14 pt.

รูปแบบต้นฉบับ

ประกอบด้วยหัวข้อต่างๆ ต่อไปนี้

1. ชื่อเรื่อง (Title) ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ
2. ชื่อผู้เขียน (Author (s)) ใช้ชื่อเต็มทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมระบุสถาบันที่ผู้เขียนสังกัดไว้ที่เชิงอรรถของหน้าแรก
3. บทคัดย่อ (Abstract) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็นความเรียงย่อหน้าเดียว ที่สรุปสาระสำคัญของบทความไว้โดยครบถ้วน และควรมีความยาวไม่เกิน 200 คำ
4. คำสำคัญ (Keywords) จำนวนไม่เกิน 5 คำ และระบุไว้ท้ายบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
5. เนื้อหา
 - 5.1 รายงานการวิจัย ควรประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้
 - บทนำ (Introduction)
 - วิธีดำเนินการ (Methods)
 - ผลการศึกษา (Results)
 - สรุปและอภิปรายผล (Conclusion and Discussion)
 - กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgements) (ถ้ามี)
 - เอกสารอ้างอิง (References)
 - 5.2 บทความวิชาการ ควรประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้
 - บทนำ (Introduction)
 - สาระในประเด็นต่างๆ
 - สรุปและอภิปราย (Conclusion and Discussion)
 - กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgements) (ถ้ามี)
 - เอกสารอ้างอิง (References)

6. ภาพประกอบ เช่น ภาพถ่าย แผนภูมิ ตารางภาพจะต้องชัดเจน แสดงเนื้อหาสำคัญของเรื่อง ภาพถ่ายควรเป็นภาพขาว-ดำ คำอธิบายภาพประกอบ และเนื้อหาตารางให้ใช้ข้อความกะทัดรัดชัดเจน และระบุที่มา

7. เอกสารอ้างอิง การอ้างอิงภายในเนื้อเรื่องและภายใต้หัวข้อเอกสารอ้างอิงต้องตรงกัน และให้ใช้ระบบอ้างอิงแบบนามปี

8. ประวัติผู้เขียน

- ชื่อ-นามสกุล
- ตำแหน่งปัจจุบัน
- ประวัติการศึกษา
- ผลงานทางวิชาการ
- ผลงานวิจัย
- ที่ทำงานปัจจุบัน
- E-mail Address

การส่งต้นฉบับ

โปรดส่งต้นฉบับเพื่อการพิจารณาลงตีพิมพ์เผยแพร่ใน “พินนศวรสสร” วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ จำนวน 1 ชุด พร้อม CD จำนวน 1 แผ่น มาอย่างที่อยู่อ่ต่อไปนี้

กองบรรณาธิการ “พินนศวรสสร”

บัณฑิตวิทยาลัย ชั้น 13 อาคาร 27

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50300

(โทรศัพท์ 053-885996, โทรสาร 053-885999)

ผลงานของท่านจะได้รับการตรวจจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชา ถ้ามีส่วนที่ต้องปรับปรุงแก้ไข กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ท่านทราบเพื่อการปรับปรุงแก้ไขและโปรดส่งคืนมายังกองบรรณาธิการ เมื่อจัดพิมพ์แล้วเสร็จ ท่านจะได้รับวารสารจำนวน 3 ฉบับ และสิ่งตีพิมพ์ซ้ำ (Reprint) จำนวน 5 ชุด ในกรณีที่ท่านต้องการสิ่งพิมพ์ซ้ำเพิ่ม จะต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายตามจริง